

İRƏVANLI ALİMLƏR

Nailə SÜLEYMANOVA,

AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
dr_naile@yahoo.com

Xülasə: Araşdırmada İrəvandan olan alimlərimizin həyat və yaradıcılıqlarına dair məlumatlar toplanaraq vahid bir məqalədə təqdim olunur. Araşdırma zamanı bu alimlərin həyat və yaradıcılıqları haqqında məlumatları əldə etmək üçün çoxsaylı mənbələr tədqiq edilib. Bu mənbələr türk, fars, ərəb və rus dillərində olub, bibliografik və əlyazma əsər kataloqlarıdır.

AÇAR SÖZLƏR: İrəvan, alim, əsər, əlyazma.

Наиля Сулейманова
УЧЕННЫЕ ИРАВАНА

Резюме: В данном исследовании мы собрали информацию о жизни и деятельности наших ученых из Ираван и представляем их в одной статье. В ходе исследования мы изучили многочисленные источники, чтобы получить информацию о жизни и деятельности этих ученых. Эти источники представлены на турецком, персидском, арабском и русском языках и представляют собой библиографические и рукописные каталоги.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Ираван, учёный, работа, рукопись.

Naila Suleymanova
SCIENTISTS FROM IRAVAN

Summary: In this research, we collect information about the life and activities of our scientists from Iravan and present them in a single article. During the research, we studied numerous sources to obtain information about the life and works of these scientists. These sources are in Turkish, Persian, Arabic and Russian languages and are bibliographic and manuscript catalogs.

KEYWORDS: Iravan, scholar, work, manuscript.

Azərbaycanın elm və mədəniyyət mərkəzlərindən olan İrəvanda bir çox məşhur alim yetişmişdir. Onlar türk, ərəb və fars dillərində elmi və bədii əsərlər yazaraq dünya kitab xəzinəsini zənginləşdirmişlər. İrəvan alimlərinin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi günümüzün vacib məsələlərdən biridir. Onlardan bəziləri Azərbaycan ərazisində, bəziləri isə sonralar təhsillərini davam etdirmək üçün müxtəlif elm və

mədəniyyət mərkəzlərində yaşamalarına baxmayaraq, ömürlərinin sonuna qədər “İrəvani” nisbəsi ilə elmi fəaliyyətlə məşğul olmuşlar. Müasir və gələcək nəsillərə bu alimlər haqqında məlumatların çatdırılması üçün apardığımız tədqiqatdan sonra irəvanlı alimlərdən ibarət müəyyən bir siyahı tərtib etdik.

Abd bin Əbdülhüseyn əl-İrəvani Nəcəf fəqihisi olmuş və hicri 1301-1354-cü (m.1884-1935) illərdə yaşamışdır. Mənbələrdə onun “Haşiyət əl-məkətib” və “Risələt əməliyyə” adlı əsərlərin müəllifi olduğu bildirilir [1, II, s.39].

Axund Molla Məhəmməd Əli Əsir Qafqazın məşhur İslam alimlərindən olmuşdur, əslən İrəvan şəhərindəndir. Anadan olma tarixi məlum olmasa da, mənbələrdə onun hicri 1290-cı (m.1873) ildə vəfat etdiyi yazılmışdır. Şagirdi və qohumu Sadrazam Mirzə Ağasidir [2, s.179].

Axund Molla Kərim bin Həsən İrəvani haqqında məlumat çox azdır, onun hicri XIII əsrdə yaşadığı bildirilir. Seyyid Məhəmməd Mucəhid ət-Tabatəbainin tələbəsi olan alimin fiqhə dair “əl-Müxtəsər” adlı əsəri vardır [3,III,s.2398]. Əsərin əlyazma nüsxələri dünya əlyazmalar kitabxanasında mühafizə edilir.

Ağa Mirzə Məhəmməd bin Ağa Mirzə İrəvani dövrünün məşhur tibb alimi olmuşdur. Doğum tarixi məlum olmasa da, mənbələrdə vəfat tarixinin təqribən hicri 1303-cü (m.1885) ildən sonraya təsadüf etdiyi haqqında məlumat vardır. Onun dünya əlyazma kitabxanalarında tibbə dair “Həyat əl-insan” adlı əsəri mühafizə edilir [3, V, s.3270].

Aşüftə İrəvani dövrünün məşhur şairi olmuşdur, əsl adı Kəlb Hüseynbəydir. Ailəsi İrəvanın tanınmış ailələrindən olmuşdur. Vilayət şeyxülislamı Hacı Molla Məhəmmədin qardaşı oğludur. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən iki cümdə (A-122, A-84) onun şeirlərindən nümunələr vardır. Cümlərin birinin (A-84) tərtib edilmə tarixi hicri 1208-ci (m.1793) il olduğu üçün Aşüftə İrəvaninin də təqribən miladi XVIII əsrdə yaşadığı ehtimal edilir [1, s.192; 8, s.35].

Aşub İrəvani də dövrünün istedadlı şairlərindən olmuşdur, əsl adı Mirzə İsmayıldır. Miladi XVIII əsrdə yaşamış şair Fətəli şah Qacarı mədh edən şeir və qəsidələr yazmışdır. Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən iki cümdə (B-84, B-114) onun şeirlərindən nümunələr vardır [1, s.193; 4, s.35].

Bidil İrəvani tanınmış zadəgan ailəsinə mənsub olmuşdur, əsl adı Paşaxandır. Miladi XIX əsrdə yaşamışdır. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən cümlərdə (B-1969, B-1883 və s.) onun məhəbbət şeirlərindən nümunələr vardır [1, s.193].

Daniş Mirzə Rzaxan Ürfəüddövlə hicri 1270-ci (m.1853) ildə Təbrizdə anadan olmuşdur. O, “Daniş” ləqəbi ilə məşhur olan Hacı Hüseyn İrəvaninin oğludur. Mirzə Rzaxan İran dövlətinin Tiflis, İstanbul və Peterburqda olan səfirlik və konsulluğunda çalışmışdır. O, “Müntəxabati-Daniş”, “Risaleyə-rüşdiyyə” və s. adlı əsərlərin müəllifidir [1, s.187-188; 4, s.74].

Dəlil İrəvani Fətəli şahın müasirlərindəndir. O, Fətəli şahın mədhinə bir qəsidə qoşmuş və qəsidənin sonunda İrəvan məscidinin təmir edilməsi tarixinə (1238/1822) işarə etmişdir [4, s.77].

Əbdülkərim İrəvani XVIII əsrin sonlarında İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini İrəvanda almış, sonralar isə Ərdəbildə oxumuşdur. Ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən alim bir müddət Kərbəlada Seyyid Əli Təbatəbainin fiqh dərslərində iştirak etmişdir. Əbdülkərim ictihad məqamına çataraq Kərbəlada fiqhə dərslər vermişdir. Bir neçə ildən sonra isə Qəzvin şəhərinə köçmüş və orada müəllimlik fəaliyyətinə davam etmişdir. Mirzə Həbibullah Rəşti, Məhəmməd Fazil İrəvani, Molla Ağa

Qəzvini kimi məşhur müctəhidlər onun tələbələrindən olmuşlar. Əsərlərinə gəldikdə isə alimin ən məşhur əsəri “Rəsail dər üsuli bəraət”dir. Bu əsərdən başqa onun “Təharət” və “Riyazul-məsail” adlı haşiyələri də mövcuddur. Şeyx Əbdülkərim İrəvani təxminən hicri 1275-ci (m.1858) ildə Qəzvin şəhərində vəfat etmişdir [2, s.36-39].

Əbdülkərim Mollabaşı İrəvani hicri 1220-ci (m.1805) ildə İrəvanda anadan olmuşdur. İlk təhsilini dövrünün tanınmış alimi olan atası Əbdülqasım İrəvanidən almış, sonralar isə Təbrizə köçərək orada bir çox məşhur alimdən elm öyrənmişdir. Ərəb və fars ədəbiyyatı ilə yanaşı, fiqh sahəsində də məşhur idi. Xalq savad və ləyaqətinə görə ona “Mollabaşı” ləqəbini vermişdi. O, “Qəvaidi-zəbani-parsi” (Fars dilinin qaydaları) və “Müxtəsər əl-əruz” adlı kitabların müəllifidir. Hər iki əsər hicri 1262-ci (1846) Təbrizdə nəşr olunmuşdur. Əbdülkərim hicri 1294-cü (m.1877) ildə vəfat etmişdir [2, s.39; 1, s.179].

Əbülqasım İrəvani Mirzə Məhəmməd Həkim İrəvaninin oğlu və Abbas Mirzə Naibüssəltəne zamanındakı həkimlərdən olmuşdur. Hicri 1187-ci (m.1773) ildə İrəvanda doğulmuşdur. İlk təhsilini burada aldıqdan sonra təhsilini davam etdirmək üçün İsfahana getmişdir. İsfahanda məşhur fəlsəfə və hikmət alimlərindən elm öyrənmişdir. Fiqh dərsləri almaq üçün Nəcəf şəhərinə getmiş, Seyyid Əli Təbatəbainin dərslərində iştirak etmişdir. Təhsilini bitirdikdən sonra Ağsa Seyyiddən müctəhidlik icazənaməsi almışdır. Əbülqasım fəqih olmaqla yanaşı, tibb sahəsində də geniş biliyə sahib olmuş və xəstələri müalicə etmişdir. Böyük fəzilət sahibi və alim hicri 1237-ci (m.1821) ildə Təbrizdə vəfat etmişdir [4, s.110; 2, s.57-58; 1, s.177].

Əbdülcabbar İrəvani hicri 1337-ci (m.1820) ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Sonralar təhsilini Nəcəfdə davam etdirmiş, üsul, fiqh və fəlsəfə dərsləri almışdır. Təhsilini bitirdikdən sonra İrəvana dönmüş və tədrislə məşğul olmuşdur. Bir müddət sonra alim Marağaya köçmüş və orada İslam elmlərini tədris etmişdir. Əbdülcabbar İrəvani hicri 1341-ci (m.1922) ildə 102 yaşında Marağada vəfat etmişdir [2, s.128].

Əli bin Əbdülhüseyn bin Əliəsgər əl-Hairi əl-İrəvani hicri 1301-ci (m.1884) ildə doğulmuş və dövrünün məşhur fiqh alimi olmuşdur. İlk təhsilini İrəvanda aldıqdan sonra Nəcəfdə Məhəmməd Kazım Xorasanidən və başqalarından elm öyrənmişdir. Sonralar isə Kərbəlada Əli Məhəmməd Təqinin fiqh dərslərində iştirak etmişdir. Təhsilini başa vurduqdan sonra Nəcəfə dönmüş və ömrünün sonuna qədər tədrislə məşğul olmuşdur. “Kitab əl-xums”, “Kitab ət-taharət” kimi əsərlərin müəllifidir. Alim hicri 1345-ci (m. 1926) ildə Nəcəfdə vəfat etmişdir [1, II, s.455].

Əli bin Qurban İrəvani haqqında mənbələrdə məlumat çox azdır. Onun fiqh alimi olduğu və təqribən hicri 1272-ci (m.1855) ildən sonra vəfat etdiyi bildirilir. Alimin dünya əlyazma kitabxanalarında mühafizə edilən əlyazma əsərləri vardır [3, III, s.2111].

Həsən İrəvani öz dövrünün məşhur fəqihlərindən olmuşdur. Onun da həyatı haqqında məlumat çox azdır. Alim tədrislə məşğul olmuş və tələbələr yetişdirmişdir. Mənbələrdə onun hicri 1281-ci (m.1864) ildə həyatda olduğu bildirilir. Vəfat etdiyi tarix haqqında isə mənbələrdə dəqiq məlumat yoxdur [2, s.49].

Hərif İrəvandan olan şairlərdəndir. Mənbələrdə onun şair olduğu və Abbas Mirzə Naibüssəltənənin tərifinə bir qəsidə dediyi bildirilir [4, s.387; 1, s.194]. Şair haqqında mənbələrdə başqa heç bir məlumat yoxdur. M.Füzili adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən iki cümdə (B-1612, M-264) onun şeirlərindən nümunələr vardır.

Höccət Mirzə Məhəmməd İrəvani XIX əsrdə yaşamış irəvanlı şairdir. Fəthəlixan Səbanın dediyi qəsidəyə cavab olaraq İrəvan sərkərdəsinin dilindən qəsidə yazmışdır [4, s.392].

Mirzə Əli İrəvani Nəcəfi müctəhid Əbdülhüseyn İrəvaninin oğludur, hicri 1301-ci (m.1884) ildə Nəcəfdə anadan olmuşdur. İlk təhsilini Nəcəfin məşhur alimlərindən alaraq, müctəhid məqamına qədər yüksələn alim əvvəlcə Samirra, sonralar isə Kazimeyn şəhərinə yollanmış, bu şəhərlərdə təhsilinə davam etmişdir. Şöhrəti hər yerə yayılan alimi əvvəl Kərbəlaya, sonralar isə Nəcəfə islami elmlərdən dərs deməyə dəvət etmişlər. Dərs dediyi müddət ərzində bir çox alim yetişdirmişdir. Bu alimlərdən Seyyid Mürtezə Şəbustəri, Əbdülhüseyn Gilani, Seyyid Hüseyin Qazinin adını çəkə bilərik Tədrislə yanaşı, Mirzə Əli əsərlər də yazmışdır. Bu əsərlərdən fiqhə dair “Kitab əl-xums”, “Kitab əl-təharət”, “Kitab əs-salət”, “Kitab əl-həcc” və s. adını çəkə bilərik. Alim hicri 1354-cü (m.1935) ildə vəfat etmişdir [2, s.108-115].

Mirzə Əlixan Ağa Mirzə oğlu İrəvani hicri 1261-ci (m.1845) ildə Təbrizdə anadan olmuşdur. Ləli İrəvani adı ilə məşhur olan alim Təbrizdə əvvəlcə ticarətlə məşğul olmuş, sonralar isə İslam təbabəti ilə yaxından tanış olmuşdur. Tibb elmini Sadiq Mirzə Əbülhəsən Həkimbaşının yanında öyrənmişdir. Mirzə Əlixan bir müddət sonra ticarətdən əl çəkmiş və təbiblik etmişdir. Təhsilini İstanbulda davam etdirən Mirzə Əlixan Təbrizə dönmüş və Müzəffəddin şahın xüsusi həkimi olaraq çalışmışdır. Möhüründə “Ləli həkim” sözləri həkk olunmuşdur. Ərəb ədəbiyyatını çox yaxşı bilən Ləli türk və fars dillərində şeirlər də yazmışdır. Onun Təbrizdə fars və türk dillərində yazdığı şeirlər daxil edilmiş divanı iki dəfə çap edilmişdir. Şeirlərin çoxu dini məzmunlu olub, Həzrət Hüseyinə həsr olunmuşdur. Ömrünün sonunda Mirzə Əlixan Qafqaza, İstanbula və Misirə səfər etmişdir. Alim hicri 1325-ci (m.1907) ildə Tiflisdə vəfat etmişdir [2, s.134; 4, s.189-190; 1, s.188].

Mirzə Fəzləli əl-Mucəddid ət-Təbrizi əl-İrəvani hicri 1279-cu (m.1862) ildə Təbrizdə anadan olmuşdur. Atası məşhur alim Molla Əbdülkərim İrəvanidir. Əvvəlcə təhsilini Təbrizdə Mirzə Məhəmməd Həsən Zənuzindən alan Mirzə Fəzləli sonralar təhsilini davam etdirmək üçün Nəcəfə getmişdir. Orada Fazil Şərəbyani, Zeynalabidin Mazandarani, Məhəmməd Hüseyin Kazimi və başqalarından elm öyrənmişdir. Müvəffəqiyyətlə təhsilini bitirdikdən sonra ictihad icazəti alan Mirzə Fəzləli Təbrizə geri dönmüşdür. O, müctəhid olmaqla yanaşı, “Səfa” təxəllüsü ilə şeirlər də yazmışdır. Alimin bir çox müxtəlif məzmunlu əsərləri də vardır. Bunlardan “Hədəyiq əl-arifin”, “Kilidi daneş dər sərf” və s. kimi əsərlərin adını çəkə bilərik. Mirzə Fəzləli İrəvani hicri 1339-cu (m.1921) ildə müalicə üçün getdiyi Berlində vəfat etmiş və vəsiyyətinə görə orada müsəlman məzarlığında dəfn olunmuşdur [2, s.135; 1, s.179-183; 3, II, s.456].

Mirzə Ağası İrəvani adı ilə tanınan Hacı Mirzə Abbas məşhur alim Mirzə Müsəllimin İrəvaninin oğludur. İrəvanda doğulmuş və elə ilk təhsilini də burada almışdır. Sonralar isə Kərbəlada oxumuşdur. Azərbaycana geri dönməmiş Mirzə Ağası naibüs-səltənət Abbas Mirzə ilə tanış olmuşdur. Abbas Mirzə onu oğlu Məhəmməd Mirzəyə müəllim olaraq təyin etmişdir. Məhəmməd Mirzə şahın dövründə isə Mirzə Ağası 13 il sədri-azəm kimi çalışmışdır. Məhəmməd şah vəfat etdikdən sonra Kərbəlaya geri dönməmiş alim hicri 1265-cı (m. 1850) ildə orada vəfat etmişdir Bir çox risalələrin müəllifidir [2, s.179; 1, s.183-184].

Mövla Məhəmməd İrəvani haqqında məlumat çox azdır. Onun təqribən XVII əsrin sonlarında yaşadığı və dövrünün məşhur ədib və fəqihlərindən olduğu məlumdur. Bir müddət Şirazda Mövla Sədr

Şirazinin yanında oxumuşdur. Təhsilini bitirdikdən sonra isə Mövla İrəvani tədrislə məşğul olmuşdur [2, s.144-145].

Məhəmməd Bağır bin Məhəmməd Bağır İrəvani dövrünün məşhur fəqihi və müfəssiri olmuşdur. Əvvəl Əli İbrahin əl-Qəzvinidən, sonralar isə Əli Həsən bin Cəfər Murtəza əl-Ənsaridən dərslər almışdır. Mənbələrdə onun “Haşiyət əl-təfsir əl-Beyzavi”, “Risalət fi muqaddimət əl-vacib və məsail əl-zühd” adlı əsərlərin müəllifi olduğu bildirilir [1, II, s.145].

Müttələ dövrünün məşhur şairlərindən olmuşdur, divanı vardır. O, hicri 1312-ci (m.1894) ildə İrəvanda vəfat etmişdir. “Əkinçi” qəzetinin müxbiri olan Müttələ fars dilinin qrammatikası və şəriət qanunları haqqında risalələr yazmışdır [4, s.235]. Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilən müxtəlif cümlələrə (D-288, B-1481 və s.) onun şeir nümunələri daxil edilmişdir.

Möhtac Hacı Əbdülhüseyn İrəvani XIX əsrdə yaşamış irəvanlı şairdir. O, imamlar haqqında fars dilində mədhələr yazmışdır. Onun divanının hicri 1289-cu (m.1872) ildə köçürülən bir əlyazma nüsxəsi (B-2069) Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə edilir. Şair haqqında bu məlumatı əlyazmanın tədqiqindən sonra verə bildik.

Şeyx Əliəsgər **İrəvani** dövrünün fəqihi və kamil söz ustası olmuşdur. O, məşhur alim Məhəmməd Fazil İrəvaninin qardaşıdır. Atası Məhəmməd Bağır İrəvan şəhərinin seyyidlərindən və hörmət edilən şəxslərdən olmuşdur. Hicri 1243-ci (m.1827) ildə Şeyx Əliəsgər İran-Rus müharibəsində iştirak etdikdən sonra Qəzvinə köçmüşdür. Qəzvinə o, “Salehiyyə” mədrəsəsində fiqh, üsul və digər elmlərdən təhsil almağa başlamışdır. Təhsilini bitirdikdən sonra Kərbəla şəhərinə köçmüş və orada tədrislə məşğul olmuşdur. Hicri 1309-cu (m.1891) ildə Şeyx Əliəsgər həccə getmişdir. Alim həcdən sonra Mədinə şəhərində vəfat etmiş və buradakı “Bəqi” məzarlığında dəfn olunmuşdur [2, s.77-78].

Şeyx Əbdülhüseyn İrəvani **Hairi** Şeyx Əliəsgər İrəvaninin oğludur, hicri 1250-ci (m.1835) ildə anadan olmuşdur. İlk təhsilini Kərbəlada almış, daha sonra isə Nəcəf şəhərində təhsilinə davam etmişdir. Nəcəfdə dövrünün məşhur alimlərindən olan Məhəmməd Fazil İrəvani, Zeynəlabidin Mazandarani və Mirzə Bərgani Qəzvinidən dərslər almışdır. Alim hicri 1315-ci (m.1835) ildə Kərbəlada vəfat etmiş və Nəcəf şəhərinin “Vadeyüssəlam” məzarlığına aparılaraq orada dəfn olunmuşdur [2, s.78].

Şeyx Musa Nəcəfi İrəvani Şeyx Əliəsgər İrəvaninin oğludur, dövrünün məşhur İslam alimlərindən olmuşdur. Təhsilini əvvəlcə Nəcəfdə, sonra isə Kərbəlada alan Şeyx Musa atası kimi məşhur din alimi olmuşdur. Ömrü boyu dini təbliğ etmiş alim hicri 1299-cu (m.1882) ildə vəfat etmişdir [2, s.100-101].

Şeyx Məhəmməd İrəvani dövrünün məşhur alim, müctəhid və fəqihlərindən olmuşdur. Daha çox Fazil İrəvani adı ilə məşhurlaşmışdır. Atası, əmiləri və digər qohumları tanınmış müctəhidlərdən olmuşlar. Hicri 1335-ci (m.1917) ildə İrəvanda anadan olan alim ilk təhsilini öz doğma şəhərində aldıqdan sonra təhsilinə davam etmək üçün Kərbəlaya getmişdir. Orada Seyyid İbrahim Qəzvinin tələbəsi olmuşdur. Dörd il Kərbəlada təhsil aldıqdan sonra Nəcəfə köçmüşdür. Nəcəfdə Murtəza Ənsari, Məhəmməd Həsən Nəcəfi və başqa İslam alimlərindən elm öyrənmişdir. Üsul və fiqhdən dərslər deməyə başlayan alimin şöhrəti hər tərəfə yayılmışdır. Fazil İrəvani bir çox elmi əsərin müəllifidir. Bunlara “Usul əl-fiqh”, “Əl-istihsab”, “Haşiyət əl-təfsir əl-Beyzavi” və s. misal göstərmək olar. Alim hicri 1307-ci (m.1889) ildə Nəcəfdə vəfat etmişdir [1, III, s.630; 2, s.117-120].

Yuxarıda təqdim etdiyimiz siyahıda əldə edə bildiyimiz mənbələr əsasında İrəvanın məşhur alim və

şairləri haqqında mümkün qədər məlumat verməyə çalışdıq. Lakin bir çox şairlərin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat əldə edə bilmədik. Ancaq onların adlarına AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanılan, müəllifləri olduqları əlyazma kitab nüsxələrində rast gəldik. Bunlara misal olaraq Dilsuz Mirzə Təqi İrəvani, Münşi İrəvani, Hüseyn İrəvani və Zülali İrəvaninin adını çəkə bilərik. Türkiyə və Azərbaycanda mühafizə edilən əlyazma əsərləri tədqiq etdiyimiz zaman irəvanlı xətt ustalarının katiblik etdikləri bir çox nüsxələr də ortaya çıxdı. əl-Cani Məhəmməd İrəvani, Nurəli ibn Kərbəlayi Fətəli İrəvani belə xəttatlardandır.

ƏDƏBİYYAT

1. Sərdariniya S. İrəvan müsəlman sakinli vilayət olmuşdur. (Fars dilindən tərcümə edən İ.Quliyev) Bakı: 2014.
2. Vəlioğlu F. Azərbaycanın islam alimləri. Bakı: 2000.
3. Karabulut A.R. Dünya kütüphanələrində mevcut islam kültür tarixi ilə ilgili eserler ansiklopedisi. Kayseri, trh.
4. Tərbiyyət M. Danışməndi Azərbaycan. Bakı: “Azərənşr” 1991.
5. Azərbaycan Sovet Ensiklopedisi II cild. Bakı: 1982.
6. Karabulut A.R. İstanbul və Anadolu kütüphanələrində mevcut el yazması eserler ansiklopedisi 4 cilt. Kayseri, trh.
7. Məmmədov Z. Orta əsr Azərbaycan filosof və mütəfəkkirləri. Bakı: «Azərənşr», 1986.
8. Məmmədov Z. Azərbaycanda XI-XIII əsrlərdə fəlsəfi fikir. Bakı: «Elm», 1978.
9. Mumtaz Arxivi F.24. s.v.200.
10. Onullahi C. M. Təbrizin maarif və məktəb tarixindən (XIV-XV əsrlər) // AMEA-nın Xəbərləri.
11. Kəhhal Ö.R. Mucem əl-Muəllifin. 4 cildə. Beyrut: 1993.
12. Zirikli X. əl-Aləm.8 cild. Beyrut: 2002.